

Τούνμπε Χωλ: Ένα κοινωνικό πείραμα

α. Ένα ασυνήθιστο κτήριο σε μια ιδιαίτερη περιοχή

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το Ηστ Εντ, δηλαδή οι ανατολικές συνοικίες, του Λονδίνου ήταν η πιο κακόφημη περιοχή της Αγγλίας. Σ' αυτόν τον άναρχα και ραγδαία επεκτεινόμενο λαβύρινθο από στενοσόκακα, μικρομάγαζα, υπαίθριες αγορές, χαμόσπιτα, λαϊκές πολυκατοικίες, αποθήκες και βιομηχανικά κτήρια κατέληγαν, σαν σε απόπατο, όλοι όσοι δεν μπορούσαν να πάνε αλλού: ανειδίκευτοι και περιστασιακοί εργάτες, πλανόδιοι πωλητές, ζητιάνοι, άστεγοι, πόρνες και μετανάστες απ' την ανατολική Ευρώπη. Σ' αυτές τις αποκλειστικά εργατικές γειτονιές το ποσοστό της φτώχειας ήταν 35%, ενώ το 1899 υπολογίζεται ότι 200 στα 1000 παιδιά πέθαιναν πριν φτάσουν το πρώτο έτος της ηλικίας τους. Ένας σύγχρονος συγγραφέας παρατηρούσε για το Ηστ Εντ ότι είχε πολλές εκκλησίες, αλλά καθόλου καθεδρικούς, πολλά δημοτικά σχολεία, αλλά καθόλου γυμνάσια ή κολλέγια, δεν συναντούσες πουθενά ιδιωτικές άμαξες και, το πιο χαρακτηριστικό απ' όλα, σε μια περιοχή όπου ζούσαν δύο εκατομμύρια άνθρωποι δεν υπήρχαν καθόλου ξενοδοχεία, γιατί φυσικά κανείς δεν ήθελε να την επισκεφτεί. Το 1888 μια απ' τις φτωχότερες γειτονιές του Ηστ Εντ, το Ουάιτσαπελ θα γίνει παγκοσμίως διαβόητη ως τόπος δράσης του Τζακ του Αντεροβγάλτη.

Θα πρέπει να έκανε λοιπόν μεγάλη εντύπωση στους ντόπιους όταν τον Ιανουάριο του 1885 αντίκρυσαν, στον αριθμό 28 της οδού Κομέρσιαλ του Ουάιτσαπελ, ένα κτήριο που δεν έμοιαζε με κανένα άλλο στην περιοχή. Με τις μυτερές στέγες του, τις περίτεχνες και συμμετρικές καμινάδες του, τα καφασωτά παράθυρα και τις εκκλησιαστικού στυλ πόρτες του, με το αίθριο στην μπροστινή αυλή και το γήπεδο του τένις στην πίσω, έδινε την εντύπωση κολεγίου που το μετέφεραν τούβλο τούβλο απ' την Οξφόρδη στο Ηστ Εντ. Αν ο περαστικός μπορούσε να δει στο εσωτερικό αυτή η εντύπωση θα γινόταν ακόμα πιο έντονη, γιατί θ' αντίκρυζε άνετα δωμάτια παρόμοια με φοιτητικούς κοιτώνες, αίθουσες διαλέξεων και μια τραπεζαρία-βιβλιοθήκη διακοσμημένη με τα εμβλήματα της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ. Ακόμα και το όνομα του κτηρίου, γιατί φυσικά ένα τέτοιο κτήριο είχε δικό του όνομα, κινούσε την περιέργεια. Λεγόταν Τούνμπε Χωλ.

Για να καταλάβουμε τί ήταν το Τούνμπε Χωλ πρέπει να πάμε περίπου 10 χρόνια πίσω, στο 1872, όταν ο Σάμουελ Μπάρνετ, ένας νεαρός Αγγλικανός ιερέας, άρτι νυμφευθείς, διορίστηκε εφημέριος στην εκκλησία του Αγίου Ιούδα στο Ουάιτσαπελ, στα μελλοντικά λημέρια του Τζακ του Αντεροβγάλτη. Ο επίσκοπός του τον προειδοποίησε ότι τον έστελνε στην χειρότερη ενορία της περιφέρειάς του,

λέγεται μάλιστα ότι την πρώτη του μέρα εκεί κάποιος τον χτύπησε και του έκλεψε το ρολόι. Αλλά ο Μπάρνερτ δεν πτοήθηκε. Αυτός και η σύζυγός του, η δυναμική και ανεξάρτητη Ενριέτα, αφιέρωσαν τα επόμενα δέκα χρόνια αναλαμβάνοντας πλήθος κοινωνικών δράσεων στην ενορία τους και έγιναν μέλος σε κάθε λογής φιλανθρωπικές οργανώσεις. Ανάμεσα σ' άλλα διοργάνωσαν ετήσιες εκθέσεις ζωγραφικής και έφτιαξαν ένα ταμείο που βοηθούσε παιδιά απ' την γειτονιά να κάνουν διακοπές στην εξοχή.

Όπου τον Νοέμβριο του 1883 ο Μπάρνερτ έδωσε μια διάλεξη στην Οξφόρδη, το παλιό του πανεπιστήμιο, με τίτλο «Εγκατάσταση πανεπιστημιακών στις μεγάλες πόλεις». Σ' αυτήν πρότεινε την ομαδική εγκατάσταση νεαρών αποφοίτων του πανεπιστημίου στις φτωχότερες συνοικίες του Λονδίνου, όπου παράλληλα με την επαγγελματική τους απασχόληση, θα αναλάμβαναν εθελοντικές δραστηριότητες προς όφελος της κοινότητας. Ο σκοπός ήταν να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις με τους φτωχούς γείτονές τους και να θέσουν την μόρφωσή τους στην υπηρεσία τους, διαχέοντας τα αγαθά της πανεπιστημιακής παιδείας στις φτωχότερες γειτονιές. Η πρόταση συνάντησε ενθουσιώδη υποδοχή και μέσα σε λίγους μήνες συστάθηκε μια επιτροπή για να υλοποιήσει το σχέδιο.

Τόσο η εποχή όσο και το ακροατήριο ήταν κατάλληλα. Το 1883 ήταν χρονιά οικονομικής ύφεσης και κοινωνικών αναταραχών, ενώ μια σειρά πρόσφατων δημοσιογραφικών αποκαλύψεων για τις συνθήκες ζωής στο Ηστ Εντ σόκαραν το αναγνωστικό κοινό. Παράλληλα αυτήν την περίοδο εμφανίζονται οι πρώτες σημαντικές σοσιαλιστικές οργανώσεις. Το 1884 ιδρύεται τόσο η Φαβιανή Εταιρεία, που υποστηρίζει σταδιακές μεταρρυθμίσεις, όσο και η Σοσιαλδημοκρατική Ομοσπονδία, επηρεασμένη απ' τις ιδέες του Μαρξ. Οι Βρετανοί νοικοκυραίοι λοιπόν άρχισαν όλο και περισσότερο να αισθάνονται ότι το είχαν παρακάνει με την αδιαφορία τους για την εξαθλίωση των εργατών και ότι αν συνεχίσουν έτσι κινδυνεύουν να τους σπρώξουν στην αγκαλιά των σοσιαλιστών. Ταυτόχρονα, ειδικά στην Οξφόρδη είναι της μόδας η φιλοσοφία του Τ. Χ. Γκρην, ενός ιδεαλιστή πολιτικού φιλοσόφου, ο οποίος, σε αντίθεση με τον ατομικισμό και ωφελιμισμό που επικρατούσαν μέχρι τότε στην αγγλική φιλοσοφία, τόνιζε την σημασία του κοινού καλού, των καθηκόντων που ο καθένας έχει ως πολίτης και δεχόταν την δυνατότητα κρατικής παρέμβασης προς επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Η φιλοσοφία του Γκρην είχε μεγάλη απήχηση ιδιαίτερα ανάμεσα σε νέους που προέρχονταν από προτεσταντικά περιβάλλοντα και ενώ είχαν αρχίσει να αμφισβητούν την πίστη τους, διατηρούσαν την κουλτούρα κοινωνικής προσφοράς που είχαν πάρει απ' τις οικογένειές τους. Δεν είναι τυχαίο ότι ανάμεσα στους ενοίκους των πρώτων δεκαπέντε χρόνων του Τούνμπε Χωλ, όπως θα ονομαστεί τελικά το οίκημα που θα στεγάσει το εγχείρημα, προς τιμήν του Άρνολντ Τούνμπε, ενός καθηγητή οικονομικής ιστορίας, μαθητή του Τ. Χ. Γκρην και προσωπικού φίλου του Μπάρνερτ, που ανέπτυξε πλούσια κοινωνική δράση πριν πεθάνει πρόωρα σε ηλικία 31 ετών το 1883, το 22% έγιναν κληρικοί, ενώ από τους υπόλοιπους το 15% ήταν γιοι ιερέων.

Έτσι, αφού συγκεντρώθηκαν οι απαραίτητοι πόροι, επιλέχθηκε το οικόπεδο όπου θα αναγειρόταν το κτήριο για να μείνουν οι πανεπιστημιακοί απόφοιτοι στο Ηστ Εντ και ο αιδεσιμότατος Μπάρνερτ εκλέχθηκε ομόφωνα επίτροπος του, καταχωρήθηκε επίσημα τον Ιούλιο του 1884 ως κοινή εταιρεία η

Ένωση Πανεπιστημιακών Εγκαταστάσεων (Universities Settlement Association). Σύμφωνα με το καταστατικό της, αποστολή της ήταν η παροχή εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας στους κατοίκους των φτωχότερων περιοχών του Λονδίνου και των άλλων μεγάλων πόλεων, η έρευνα των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών και η εξέταση και προώθηση σχεδίων για την προαγωγή της ευημερίας τους, η απόκτηση και διατήρηση οικήματος ή οικημάτων για την διαμονή ατόμων απασχολούμενων σε ή συνδεδεμένων με εκπαιδευτικές ή φιλανθρωπικές δραστηριότητες.

Ουσιαστικά η Ένωση δημιουργήθηκε για να χρηματοδοτεί και να συντηρεί το Τούνμπε Χωλ. Στην κορυφή της υπήρχε ένα δεκαπενταμελές συμβούλιο, ο ρόλος του όμως ήταν διακοσμητικός, καθώς στην πράξη το Τούνμπε αυτοδιοικούνταν από τον επίτροπό του, θέση που κατείχε ο Μπάρνερτ αδιάκοπα μέχρι το 1906, και την Μεγάλη Επιτροπή, δηλαδή την γενική συνέλευση, των ενοίκων του. Οι ένοικοι ήταν η καρδιά του Τούνμπε. Πλήρωναν νοίκι για να μένουν εκεί και αναλάμβαναν την υποχρέωση στον ελεύθερο χρόνο τους να απασχολούνται αφιλοκερδώς σε φιλανθρωπικές και κοινοτικές δραστηριότητες στο Ηστ Εντ. Αυστηροί κανόνες καθόριζαν τις υποχρεώσεις τους μέσα στο οίκημα, συμπεριλαμβανομένου του χρόνου που δειπνούσαν και πήγαιναν για ύπνο. Για να γίνει κάποιος ένοικος έπρεπε να τον εγκρίνουν οι υπάρχοντες ένοικοι και να περάσει μια δοκιμαστική περίοδο 3 μηνών. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν απόφοιτοι της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ, προερχόμενοι από την ανώτερη μεσαία τάξη. Οι περισσότεροι έμεναν εκεί 1-2 χρόνια, άλλοι μερικούς μήνες και κάποιος, που είχε έρθει για το σαββατοκύριακο, 30 χρόνια. Οι πρώτοι δύο ένοικοι κατέφθασαν την παραμονή Χριστουγέννων του 1884, ακολούθησαν δέκα ακόμη και τον Γενάρη του 1885 το Τούνμπε Χωλ άρχισε επισήμως την λειτουργία του.

β. Άνοδος και πτώση

β1. Μαθήματα και δραστηριότητες

Παρόλο που είχε καταστατικό και νομική υπόσταση, το Τούνμπε δεν είχε έναν συγκεκριμένο σκοπό. Η λογική ήταν ότι με την ύπαρξη του θα αναπτύσσονταν φιλικές σχέσεις μεταξύ μελών διαφορετικών τάξεων προς όφελος όλων. Όπως το έθεσε ένας από τους πρώτους ενοίκους: «βασικός σκοπός του Τούνμπε Χωλ δεν είναι να συγκεντρώσει ανθρώπους για να επιτελέσουν ένα συγκεκριμένο έργο, αλλά μάλλον για να ζήσουν ένα συγκεκριμένο είδος ζωής». Το αποτέλεσμα είναι ότι όταν μιλάμε για τις δραστηριότητες του Τούνμπε μιλάμε για τρία διαφορετικά, αλλά συχνά αλληλεπικαλυπτόμενα πράγματα: για εκείνες που οργανώθηκαν αποκλειστικά από το Τούνμπε Χωλ ως οργανισμό, εκείνες που διεξάγονταν από άλλες οργανώσεις, αλλά το Τούνμπε τις υποστήριζε, συνήθως παραχωρώντας τις αίθουσές του και την εργασία των ενοίκων του, και εκείνες στις οποίες συμμετείχαν ή και πρωτοστατούσαν μεμονωμένοι ένοικοι ως άτομα. Όλες μαζί σχημάτιζαν ένα σύνολο δράσεων εκπληκτικού εύρους, που έτειναν να μεταβάλλονται στον χρόνο.

Εξ αρχής δόθηκε μεγάλη έμφαση στην εκπαίδευση. Έτσι το Τούνμπε διοργάνωσε μαθήματα στα πλαίσια του Κινήματος Πανεπιστημιακής Επέκτασης και έγινε το κέντρο του Κινήματος στο Ηστ Εντ. Ουσιαστικά επρόκειτο για μια οργάνωση που πρόσφερε πανεπιστημιακού επιπέδου μαθήματα στο ευρύ κοινό των πόλεων. Ας μην ξεχνάμε ότι εκείνη την εποχή έξω απ' την Οξφόρδη και το Καίμπριτζ δεν υπήρχαν αξια λόγου πανεπιστήμια στην Αγγλία και οι ευκαιρίες πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στις μεγάλες πόλεις ήταν περιορισμένες. Παράλληλα το Τούνμπε διοργάνωνε και δικά του μαθήματα επί παντός του επιστητού, από μαγειρική μέχρι Ιταλικά. Στο αποκορύφωμά του, γύρω στα 1890, προσφέρονταν 35 διαφορετικά μαθήματα που τα παρακολουθούσαν πάνω από 500 μαθητές.

Το πρόγραμμα των μαθημάτων έδινε έμφαση στην ανθρωπιστική και εγκυκλοπαιδική παιδεία σε αντίθεση με την επαγγελματική κατάρτιση και συνειδητά στόχευε να προσελκύσει τους «καλύτερους» της εργατικής τάξης. Ακόμα και οι καλύτεροι όμως αποδείχθηκε ότι είχαν καλύτερα πράγματα να κάνουν, έστω και αν τα δίδακτρα ήταν χαμηλότερα απ' ό,τι σε άλλα παρόμοια προγράμματα, και στην πράξη οι περισσότεροι μαθητές ήταν υπάλληλοι και δασκάλες, πολλοί μάλιστα έρχονταν από άλλες, καλύτερες, περιοχές του Λονδίνου.

Μεγαλύτερη επιτυχία απ' αυτήν την άποψη είχαν τα μαθήματα στοιχειώδους εκπαίδευσης, κάτι σαν νυχτερινό σχολείο, που έφτασαν μεν μόλις 347 μαθητές το 1913, αλλά το ένα τρίτο απ' αυτούς ήταν χειρώνακτες και το 80% απ' την γύρω περιοχή. Αντίστοιχη επιτυχία σημείωσαν τα μαθήματα αγγλικής γλώσσας για ξένους. Στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} Εβραίοι πρόσφυγες κατέφθαναν κατά χιλιάδες στο ανατολικό Λονδίνο, φεύγοντας απ' τα πογκρόμ και τις αντισημιτικές διακρίσεις στην ανατολική Ευρώπη, και η ανάγκη να μάθουν αγγλικά το γρηγορότερο ήταν προφανής.

Εκτός απ' τις περισσότερο συγκροτημένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες αναπτύχθηκε αντίστοιχη ποικιλία ευρύτερων πολιτισμικών δραστηριοτήτων. Στο Τούνμπε δίνονταν συναυλίες κλασσικής μουσικής, διεξάγονταν εκθέσεις ζωγραφικής και διοργανώνονταν διαλέξεις. Στις τελευταίες συμμετείχαν συγγραφείς όπως ο Όσκαρ Ουάιλντ και ο Τζωρτζ Μπέρναρντ Σω, πολιτικοί όπως οι μελλοντικοί πρωθυπουργοί Χέρμπετ Άσκουιθ και Ράμσαι Μακντόναλντ και άλλοι που το όνομά τους σε μας μπορεί να μην λείει τίποτα, αλλά στην εποχή τους ήταν γνωστοί διανοούμενοι, όπως ο Ντάισον, ο σημαντικότερος συνταγματολόγος του καιρού του, και ο Λέσλι Στήφεν, δημοσιογράφος, συγγραφές, συντάκτης του Εθνικού Βιογραφικού Λεξικού και πατέρας της Βιρτζίνια Γουλφ. Η βιβλιοθήκη του Τούνμπε, ανοιχτή στο κοινό, διέθετε 7500 τόμους το 1900 και στην ακμή της δεχόταν πάνω από 13000 επισκέπτες ετησίως.

Επιπλέον δεκάδες πολιτιστικοί σύλλογοι, μουσικής, φιλοσοφίας, λογοτεχνίας, φυσικής ιστορίας και ό,τι άλλο, είχαν έδρα το Τούνμπε και αρκετοί εξ αυτών είχαν ιδρυθεί από τους ενοίκους του. Ο πιο μεγάλος ήταν η Φοιτητική Ένωση, όπου μπορούσαν να συμμετάσχουν όλοι οι μαθητές του Τούνμπε Χωλ. Κάθε χρόνο διοργάνωνε πάρτυ, κοινωνικές συναθροίσεις, περιηγήσεις στο Λονδίνο και ένα ετήσιο ταξίδι στην Οξφόρδη ή το Καίμπριτζ. Πολύ δημοφιλής ήταν η Λέσχη Ταξιδιωτών του Τούνμπε, που κάποια στιγμή είχε διακόσια μέλη. Το πρώτο της ταξίδι ήταν στην Φλωρεντία το 1888, ενώ το 1894 τα μέλη της ήρθαν και στην Ελλάδα. Όπως ήταν φυσικό απευθυνόταν και αυτό κυρίως

σε δασκάλους και υπαλλήλους, αφού ελάχιστοι εργάτες είχαν τα χρήματα ή τον χρόνο να λάβουν μέρος σε τέτοια ταξίδια. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η έλλειψη το 1902 ιδρύθηκε η Ταξιδιωτική Λέσχη Εργαζομένων, όπου μπορούσαν να πάρουν μέρος μόνο όσοι ήταν μέλη συνδικάτων, συνεταιρισμών και οργανώσεων αλληλοβοήθειας. Αυτή διοργάνωνε ολιγοήμερες εκδρομές στην αγγλική εξοχή και κοντινές περιοχές της ηπειρωτικής Ευρώπης, όπως το Βέλγιο και η Βόρεια Γαλλία. Το 1908 ένας ένοικος του εισήγαγε τον προσκοπισμό στην γειτονιά ιδρύοντας παράρτημα προσκόπων στο Τούνμπε.

β2. Τα καθήκοντα του πολίτη

Αλλά η φιλανθρωπία δεν ήταν το μόνο που αναμενόταν απ' τους ενοίκους, έπρεπε επίσης να είναι δραστήριοι στην τοπική αυτοδιοίκηση και την ευρύτερη ζωή της κοινότητας. Έτσι όταν το 1906 η νέα κυβέρνηση των Φιλελευθέρων νομοθέτησε τα σχολικά γεύματα για τους φτωχούς μαθητές, κάποιοι ένοικοι συμμετείχαν στις επιτροπές που ανέλαβαν την διανομή των γευμάτων στην περιοχή τους. Άλλοι ήδη συμμετείχαν σε σχολικές επιτροπές και επιτροπές για την δημόσια υγιεινή ή ήταν δημοτικοί σύμβουλοι ή επίτροποι του Νόμου περί Φτωχών, δηλαδή υπεύθυνοι για την διανομή βοήθειας στους φτωχούς στην βάση του φριχτού Νόμου περί Φτωχών του 1834, ο οποίος είχε σκοπό να τιμωρήσει μάλλον παρά να βοηθήσει τους φτωχούς, στέλνοντας τους στα πτωχοκομεία (όπως αυτό που περιγράφει ο Ντίκενς στον Όλιβερ Τούιστ). Το 1891 ένα μέλος του Τούνμπε Χωλ εκλέχτηκε στο σχολικό συμβούλιο του δήμου του Λονδίνου.

Είτε μέσα απ' αυτές τις θέσεις είτε ως απλοί πολίτες οι ένοικοι προωθούσαν την βελτίωση της δημόσιας υγιεινής, τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης και την αύξηση των δημόσιων χώρων. Καρπός αυτών των προσπαθειών ήταν η δημιουργία μιας δημοτικής βιβλιοθήκης στο Ουάιτσαπελ το 1895 και μιας πινακοθήκης το 1901 (η τελευταία λειτουργεί μέχρι σήμερα).

Από την αρχή τα μέλη του Τούνμπε Χωλ προσπάθησαν επίσης να έρθουν σε επαφή με το εργατικό κίνημα, ή τουλάχιστον το λιγότερο ριζοσπαστικό κομμάτι του. Υποστήριξαν την δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενων βιοτεχνιών και το 1888 συνέβαλαν στην δημιουργία της Ένωσης Συνεταιριστικής Βοήθειας, μιας οργάνωσης που έδινε συμβουλές στους εργάτες πάνω στην σύσταση συνεταιριστικών επιχειρήσεων, ενώ βοήθησαν και στην διοργάνωση μιας έκθεσης συνεταιριστικών προϊόντων. Κάποιοι συνεταιρισμοί χρησιμοποιούσαν τις αίθουσες του Τούνμπε για τις συνελεύσεις τους και το ίδιο έκαναν άλλες επαγγελματικές ενώσεις, εργατικά συνδικάτα και απεργιακές επιτροπές. Όταν το 1909 η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων καθόρισε κατώτατο μισθό σε μια σειρά επαγγελμάτων, οι ένοικοι του Τούνμπε ανέλαβαν δημόσια καμπάνια για να ενημερώσουν τους ράφτες της περιοχής για τα δικαιώματά τους με βάση τον νέο νόμο.

Παρόμοια φιλεργατική στάση τήρησαν πολλά μέλη του Τούνμπε Χωλ και σε διάφορες απεργίες που

ξέσπασαν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στο Ηστ Εντ, ωστόσο η μόνη φορά που βρέθηκαν στην πρωτοπορία των εργατικών διεκδικήσεων ήταν στην ιστορική απεργία των λιμενεργατών του Λονδίνου το 1889, όταν 100,000 εργάτες κατέβηκαν σε απεργία διεκδικώντας καλύτερους μισθούς. Όχι μόνο συγκεκριμένα μέλη του Τούνμπε ανέλαβαν μαχητική εκστρατεία στον Τύπο υπέρ των απεργών, αλλά το ίδιο το Τούνμπε επέβλεπε την διανομή χρηματικής βοήθειας σε αυτούς. Όταν μετά από ένα μήνα η απεργία στέφθηκε με επιτυχία δόθηκε επινίκιο δείπνο στο Τούνμπε παρουσία των αρχηγών της.

Ίσως τα πιο φιλόδοξα εγχειρήματα του Τούνμπε στον τομέα της κοινωνικής δράσης, εκείνες τις λίγες φορές που οι άνδρες του Τούνμπε προσπάθησαν ν' αλλάξουν άμεσα αυτές τις υλικές συνθήκες ζωής των κατοίκων του Ηστ Εντ κι όχι μόνο τους πνευματικούς τους ορίζοντες ή το περιβάλλον τους, ήταν το Ταμείο για Διακοπές στην Εξοχή για Παιδιά και το Ταμείο του Δημαρχιακού Μεγάρου. Το πρώτο το είχε ξεκινήσει ο Μπάρνερ πριν την ίδρυση του Τούνμπε, αλλά η δημιουργία του τελευταίου το αναβάθμισε σε τελείως άλλη κλίμακα, τόσο ώστε το 1888 πάνω από 17000 παιδιά από το Ηστ Εντ στάλθηκαν στην αγγλική ύπαιθρο για διακοπές. Το δεύτερο λειτούργησε το 1903-1904, χρονιά με αυξημένη ανεργία στο ανατολικό Λονδίνο, και είχε ως σκοπό να στείλει επιλεγμένους ανέργους να εργαστούν σε αγροκτήματα στην ύπαιθρο, ενώ θα υποστήριζε οικονομικά τις οικογένειές τους πίσω στο Λονδίνο. Σχεδιάστηκε συνειδητά σαν πείραμα για την καταπολέμηση της απεργίας και σημείωσε παταγώδη αποτυχία. Κατ' αρχάς συγκεντρώθηκαν πόροι για να σταλούν μόνο 467 άνδρες, σταγόνα στον ωκεανό των ανέργων. Από αυτούς λίγο πάνω απ' τους μισούς κάθισαν να δουλέψουν μέχρι το τέλος του προγράμματος, πράγμα που αποδείχθηκε ότι δεν τους πρόσφερε κανένα πλεονέκτημα στην εύρεση μόνιμης εργασίας.

Η διεύθυνση του προγράμματος είχε ανατεθεί στον Ουίλλιαμ Μπέβεριτζ, έναν δραστήριο, φιλόδοξο νεαρό απ' την Οξφόρδη που ο Μπάρνερ είχε προσλάβει ως βοηθό του το 1902, σε μια εποχή που το Τούνμπε είχε αρχίσει να αντιμετωπίζει προβλήματα και ο ηλικιωμένος επίτροπος αισθανόταν την ανάγκη να του μεταγγίσει νέο αίμα. Ο Μπέβεριτζ φιλοδοξούσε να μεταφέρει το κέντρο βάρους του Τούνμπε απ' την φιλανθρωπία στην έρευνα των κοινωνικών προβλημάτων. Και παλιότερα ένοικοι του Τούνμπε είχαν συμμετάσχει σε κοινωνικές έρευνες, όπως στην κολοσσιαία στατιστική μελέτη του Τσαρλς Μπουθ για τις συνθήκες ζωής των κατοίκων του Λονδίνου (Ζωή και Εργασία του Λαού στο Λονδίνο, 17 τόμοι, 1902-3), αλλά η πτυχή αυτή ποτέ δεν είχε παίξει κεντρικό ρόλο στην δράση του. Τελικά, η εμπειρία του Ταμείου του Δημαρχιακού Μεγάρου έπεισε τον Μπέβεριτζ ότι μόνο η κρατική παρέμβαση και όχι η ατομική φιλανθρωπία μπορεί να δώσει λύση στα κοινωνικά προβλήματα. Σύντομα παραιτήθηκε από βοηθός του Μπάρνερ και το 1906 εγκατέλειψε οριστικά το Τούνμπε για να αφοσιωθεί στην δημοσιογραφία. Τριάντα έξι χρόνια μετά, το 1942, εν μέσω του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, θα συντάξει μια έκθεση για λογαριασμό της βρετανικής κυβέρνησης με τίτλο Κοινωνική Ασφάλιση και Συγγενείς Υπηρεσίες. Ήταν το προσχέδιο του Εθνικού Συστήματος Υγείας και όλου του μεταπολεμικού βρετανικού κοινωνικού κράτους.

Ίσως η πιο επιτυχημένη δράση του Τούνμπε απ' όλες, ακριβώς γιατί, σε αντίθεση με πολλές άλλες,

προσάρμοζε τις δεξιότητες των ενοίκων στις ανάγκες των κατοίκων του Ήστ Έντ κι όχι τ' ανάποδο, ήταν ο Δικηγόρος του Φτωχού, που εγκαινιάστηκε το 1899. Κάθε Τρίτη απόγευμα ένας δικηγόρος και οι βοηθοί του παρείχαν δωρεάν νομικές συμβουλές σε ανθρώπους που δεν είχαν τα οικονομικά μέσα να συμβουλευτούν δικηγόρο. Σε μια περιοχή όπου οι άνθρωποι ήταν φτωχοί, αμόρφωτοι και συχνά αλλοδαποί που δεν μιλούσαν καλά την γλώσσα και αγνοούσαν τους αγγλικούς νόμους η παρουσία κάποιου που μπορούσε να τους εξηγήσει τί έλεγε το ενοικιαστήριό τους ή το συμβόλαιο που τους έδωσε να υπογράψει ο εργοδότης τους και τους ενημέρωνε για τα δικαιώματά τους πιθανότητα εκτιμήθηκε περισσότερο απ' όλες τις διαλέξεις πάνω τον Σαίξπηρ και όλα τα μαθήματα φλάουτου του Τούνμπε Χωλ μαζί. Το 1903 μάλιστα ιδρύθηκε και ένα ταμείο για να βοηθάει τους αιτούντες με τα δικαστικά τους έξοδα σε περίπτωση που έπρεπε να παραστούν στο δικαστήριο.

β3. Ένα κίνημα με διεθνή απήχηση

Χάρη σε όλη αυτήν την εντυπωσιακή δραστηριότητα, που είναι ακόμα πιο εντυπωσιακή αν σκεφτεί κανείς ότι στο Τούνμπε δεν έμεναν ποτέ παραπάνω από καμιά εικοσαριά άτομα και ο επίτροπος, μέχρι τα τέλη του αιώνα το Τούνμπε Χωλ είχε γίνει διεθνώς διάσημο. Ανάμεσα στους ξένους επισκέπτες ήταν ένας νεαρός Γάλλος αριστοκράτης που το 1896 αναβίωσε τους Ολυμπιακούς αγώνες, ο βαρώνος ντε Κουπερτέν, και το 1902 ένας εξόριστος Ρώσος επαναστάτης που τότε ακόμα δεν γνώριζε κανέναν, ο Βλαντιμίρ Λένιν.

Αλλά το Τούνμπε δεν είχε μόνο επισκέπτες, είχε και μιμητές. Μέχρι το 1911 υπήρχαν 59 πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις, όπως επικράτησε να ονομάζονται, σε όλη την Βρετανία. Η πρώτη εγκατάσταση που ιδρύθηκε στην ηπειρωτική Ευρώπη ήταν στην Ολλανδία το 1891 και ακολούθησαν άλλες στην Γαλλία, την Γερμανία, την Σουηδία, την Δανία, την Αυστρία, την Φιλανδία και αλλού. Ενίοτε προσαρμόζονταν στις τοπικές συνθήκες. Το 1900 ένας σιωνιστής καθηγητής πανεπιστημίου ίδρυσε το Τούνμπε Χάλε στην Βιέννη, το οποίο απευθυνόταν αποκλειστικά σε Εβραίους.

Πρωιμότερη και μεγαλύτερη ήταν η απήχηση που είχε το Τούνμπε Χωλ στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Το 1889 μια Αμερικανίδα θαυμάστρια του Τούνμπε, η Τζέην Άνταμς, έφτιαξε κάτι ανάλογο στο Σικάγο, το Χαλ Χάουζ. Παρόμοια οικήματα δημιουργήθηκαν στην Νέα Υόρκη και την Βοστώνη. Σε αντίθεση με την Βρετανία στις ΗΠΑ πρωτοστάτησαν οι γυναίκες, ή καλύτερα μια νέα γενιά γυναικών που για πρώτη φορά αποκτούσαν πρόσβαση στην ανώτερη εκπαίδευση. Μέχρι το 1920 υπήρχαν 440 πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις ανά την επικράτεια κάνοντας τες ένα γνώριμο

χαρακτηριστικό των αμερικανικών πόλεων. Όταν το 1922 διεξήχθη στο Τούνμπε το 1^ο Διεθνές Συνέδριο Πανεπιστημιακών Εγκαταστάσεων, με συμμετοχή από 21 χώρες, το αμερικανικό κομμάτι του κινήματος ξεπερνούσε μακράν εκείνο κάθε άλλης χώρας, της Βρετανίας συμπεριλαμβανομένης.

Εν τω μεταξύ το ίδιο το Τούνμπε είχε χάσει τον ηγετικό του ρόλο. Μέχρι τις παραμονές του Πρώτου

Παγκοσμίου Πολέμου η προσέλευση στα μαθήματα είχε καταρρεύσει, τα μέλη των συλλόγων είχαν γεράσει, τα συνδικάτα είχαν παύσει προ πολλού να το χρησιμοποιούν για τις συνελεύσεις τους, ενώ αντιμετώπιζε δυσκολίες στην εξεύρεση πόρων και την στρατολόγηση νέων ενοίκων. Κατά την διάρκεια του πολέμου η λειτουργία του εν μέρει διεκόπη. Στον μεσοπόλεμο γνώρισε κάποια

ανάκαμψη, δεν θα αποκτήσει όμως ποτέ ξανά την σημασία που είχε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν ήταν ένα κοινωνικό εργαστήριο πανεθνικής εμβέλειας. Εξακολουθεί να λειτουργεί μέχρι σήμερα, στο ίδιο μέρος, τον αριθμό 28 της οδού Κομέρσιαλ στο Ουάιτσαπελ του Λονδίνου.

γ. Ανάμεσα στην βικτωριανή φιλανθρωπία και την κοινωνική μεταρρύθμιση

Δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς τους λόγους της παρακμής του Τούνμπε Χωλ. Η άνοδος των συνδικάτων και η δημιουργία του Εργατικού Κόμματος έδωσε στους εργάτες δικές τους οργανώσεις, φτιαγμένες απ' τους ίδιους και προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους. Η δημιουργία μιας νηπιακής μορφής κοινωνικού κράτους, ιδίως με τις μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων του 1906-1911, μείωσε την σημασία της φιλανθρωπίας. Οι ευκαιρίες για εκπαίδευση και ψυχαγωγία πολλαπλασιάστηκαν, ακόμα και για ανθρώπους με χαμηλό εισόδημα. Ό,τι κάποτε έκανε το Τούνμπε, νέοι θεσμοί το έκαναν καλύτερα και σε ασύγκριτα μεγαλύτερη κλίμακα. Οι άνθρωποι του Τούνμπε δεν μπορούσαν να τους ανταγωνιστούν και σε μεγάλο βαθμό δεν το προσπάθησαν καν.

Η σχέση του Τούνμπε με τις ιδέες που ενσάρκωναν οι νέοι θεσμοί ήταν ανέκαθεν αμφίσημη. Από την μια μεριά ο ιδρυτής του, ο αιδεσιμότατος Μπάρνετ, συμμεριζόταν πολλές από τις ιδέες της βικτωριανής περιόδου. Δεν έφτιαξε το Τούνμπε για να ανατρέψει τις ταξικές σχέσεις, αλλά για να τις ενδυναμώσει. Οι ένοικοι προορίζονταν να παίξουν στο ανατολικό Λονδίνο τον πατερναλιστικό ρόλο που η αριστοκρατία υποτίθεται ότι έπαιζε στην ύπαιθρο, να προσφέρουν δηλαδή ηθική ηγεσία στα κατώτερα στρώματα και να διευθύνουν τις υποθέσεις της κοινότητας. Παρόλο που ο Μπάρνετ ισχυριζόταν ότι έτσι οι τάξεις θα μάθαιναν η μια απ' την άλλη, αυτή η μάθηση ήταν ασύμμετρη. Οι εργάτες θα μάθαιναν όπως ένας μαθητής από έναν δάσκαλο, ενώ οι απόφοιτοι της Οξφόρδης όπως ένας επιστήμονας από ένα πειραματόζωο.

Για τον Μπάρνετ, όπως για πολλούς άλλους εκείνη την εποχή, η φτώχεια ήταν πρωτίστως προσωπική αποτυχία του φτωχού, ατομική του ευθύνη. Ταυτόχρονα οι φτωχοί χωρίζονταν σε αυτούς που άξιζαν και σε αυτούς που δεν άξιζαν την φτώχεια τους. Η χειρότερη πτυχή της φτώχειας θεωρούνταν η υποτιθέμενη ηθική εξαθλίωση των φτωχών. Γι' αυτό βασικός σκοπός του Τούνμπε δεν ήταν να γεμίσει τα στομάχια τους αλλά να ανυψώσει το πνεύμα τους, πράγμα που θα επιτύγχανε η προσωπική επαφή με καθωσπρέπει, μορφωμένους μεσοαστούς.

Από την άλλη πλευρά η ίδια η ύπαρξη του Τούνμπε συνιστούσε κριτική στις ταξικές σχέσεις της εποχής. Υπαινισσόταν μια ηθική αποτυχία των μεσαίων στρωμάτων και αναγνώριζε την εργατική

τάξη ως αυτόνομο κοινωνικό υποκείμενο, όχι απλώς ως μια άμορφη μάζα φτωχών. Ο ίδιος ο Μπάρνερτ μετέβαλε τις απόψεις του με το πέρασμα του χρόνου και έγινε ένας από τους πρώτους υποστηρικτές των συντάξεων γήρατος. Πολλοί ένοικοι πήγαιναν αρκετά παραπέρα όπως δείχνει η ανοιχτά φιλεργατική τους στάση στην απεργία του 1889, όταν ο ίδιος ο Μπάρνερτ ήταν αμήχανος και δύσπιστος απέναντι στους απεργούς. Ο Μπέβεριτζ, που αρχικά προαλειφόταν για διάδοχός του, στα 1906 περιέγραφε τον εαυτό του ως ολίγον τι σοσιαλιστή. Πάντως οι πιο ριζοσπάστες ένοικοι σύντομα απογοητεύονταν και έφευγαν.

Αυτή η συνεχής ένταση ανάμεσα στην βικτωριανή φιλανθρωπία και την κοινωνική μεταρρύθμιση εξηγεί την πορεία του Τούνμπε. Αρχικά του επέτρεψε να πάει πολύ πέρα από τις παραδοσιακές φιλανθρωπικές οργανώσεις χωρίς να τρομάξει τους καθωσπρέπει αστούς που του παρείχαν υλική και ηθική υποστήριξη. Όταν όμως οι βικτωριανές ιδέες ξεπεράστηκαν κατέληξε να μείνει πίσω απ' την εξέλιξη της κοινής γνώμης, ακόμα και μεταξύ των αστών.

δ. Μετρώντας την σκιά ενός κτηρίου

Εν τέλει το Τούνμπε Χωλ υπήρξε μια αποτυχία. Ούτε το Ηστ Εντ αναμόρφωσε ούτε τις τάξεις συναδέλφωσε. Μπορούμε όμως να συγκρατήσουμε τα δάκρυά μας. Ήταν μια ταπεινή αποτυχία ενός ταπεινού πειράματος. Όταν ωστόσο το κοιτάζουμε απ' την οπτική του σήμερα, δεν είναι τόσο εύκολο να το απορρίψουμε ως παρωχημένο όπως ήταν το 1914.

Πρώτα απ' όλα, από σημερινή σκοπιά το Τούνμπε ήταν ένα κίνημα αντιεξευγενισμού των πόλεων σε μικρή κλίμακα. Ως κτήριο ήταν μια απόπειρα να εξωραϊστεί το Ηστ Εντ. Και αντί οι μεσοαστοί να πάνε σε μια εργατική γειτονιά για να ανεβάσουν τα νοίκια, να μετατρέψουν τις αλάνες και τα λαϊκά καφενεία σε τρέντυ καφέ και γκουρμέ εστιατόρια όπου οι φτωχοί είναι ευπρόσδεκτοι μόνο ως σερβιτόροι και εν τέλει να διώξουν τους ντόπιους στο όνομα του τουρισμού και της ανάπτυξης, πήγαν εκεί για να κάνουν κάτι για την υφιστάμενη κοινότητα, λειτουργώντας το Τούνμπε ως πολιτιστικό κέντρο και συμβάλλοντας στην αύξηση των δημόσιων χώρων, όχι στον περιορισμό τους.

Δεύτερον, όσο περιορισμένη και αν ήταν η επίδραση της δράσης τους, δεν υπήρχε τίποτα συντηρητικό ή άξιο συγκατάβασης στην φύση της. Στο κάτω κάτω το να αφιερώνεις μερικές ώρες την βδομάδα απ' τον ελεύθερο χρόνο σου για να μαθαίνεις ελληνικά σε μετανάστες και να δίνεις αφιλοκερδώς νομικές συμβουλές σε χαμηλοσυνταξιούχους και απολυμένους εργάτες είναι πιο επαναστατικό απ' το να κρεμάσεις μια αφίσα του Τσε στο δωμάτιο σου και να φλυαρείς με τις ώρες με τους φίλους σου για τον Μαρξ. Είναι αλήθεια ότι πολλοί ένοικοι κατέφθαναν στο Τούνμπε με την σκέψη ότι η εμπειρία τους εκεί θα βοηθήσει στην καριέρα τους, αλλά ακόμα και έτσι επέλεξαν μια καριέρα κοινωνικής προσφοράς. Ένας άνθρωπος με την μόρφωση και τις διασυνδέσεις του Μπέβεριτζ για παράδειγμα μπορούσε άνετα να είχε γίνει μεγαλοδικηγόρος ή καθηγητής νομικής, όπως ήθελαν οι γονείς του, αντί να αφιερώσει την ζωή του στην μελέτη των κοινωνικών ζητημάτων.

Τρίτον και σημαντικότερο, χάρη στο Τούνμπε για πρώτη φορά οι γόννοι των ανώτερων τάξεων ήρθαν σε άμεση επαφή με τις συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης. Το γεγονός αυτό διαμόρφωσε την στάση τους για το υπόλοιπο της ζωής τους. Κανένας άνθρωπος που πέρασε από το Τούνμπε δεν θα έλεγε ποτέ πως για να βρεις δουλειά αρκεί να φτιάξεις το βιογραφικό σου, όπως έχει πει Έλληνας υπουργός. Ο ίδιος ο Μπάρνερτ παραδεχόταν ότι η επίδραση του Ηστ Εντ στους ενοίκους του Τούνμπε ήταν μεγαλύτερη από την επίδραση των ενοίκων στο Ηστ Εντ.

Και καθώς πολλοί νέοι του Τούνμπε μεγαλώνοντας καταλάμβαναν δημόσια αξιώματα η επίδραση τους απλώθηκε σ' όλη την χώρα. Πολλοί πρώην ένοικοι έπαιξαν ρόλο στην αγγλική δημόσια ζωή ως πολιτικοί, δημοσιογράφοι ή γραφειοκράτες. Ο πιο διάσημος είναι ο Κλέμεντ Άτλη, πρωθυπουργός των Εργατικών από το 1945 μέχρι το 1951, επί των ημερών του οποίου οικοδομήθηκε το μεταπολεμικό κοινωνικό κράτος. Ένας άλλος ήταν ο Μπέβεριτζ που όπως είδαμε παραπάνω το σχεδίασε. Άλλοι διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο στις εκπαιδευτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις των πρώτων χρόνων του εικοστού αιώνα, όπως λόγου χάρη στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1902, που επέκτεινε την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το 1918 τουλάχιστον 11 πρώην ένοικοι του Τούνμπε κατείχαν καίρια πόστα σε υπουργεία και κρατικούς οργανισμούς.

Πάνω απ' όλα, ιδωμένο απ' την σκοπιά του σήμερα το Τούνμπε Χωλ, περισσότερο και απ' τις μεγάλες επαναστάσεις του εικοστού αιώνα, λειτουργεί ως οδοδείκτης για την απόσταση που έχει διανύσει η εργατική τάξη. Και δείχνει ότι αυτή η απόσταση διανύθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι γόννοι της αγγλικής ελίτ, θορυβημένοι από την εξαθλίωση της εργατικής τάξης, φοβισμένοι από την προοπτική του σοσιαλισμού, αποφασίζουν να πάνε να ζήσουν δίπλα στους εργάτες, να μάθουν απ' αυτούς, ακόμα και να υποστηρίξουν την συνδικαλιστική τους δράση και καταλήγουν να συλλάβουν την ανάγκη ενός κοινωνικού κράτους. Στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα στην Ευρώπη η ίδια η λέξη εργατική τάξη έχει εξαφανιστεί από το πολιτικό λεξιλόγιο, οι αστοί και οι μεσοαστοί κάνουν ότι μπορούν για να μην έχουν καμία άμεση επαφή με τα φτωχότερα στρώματα, κρύβονται σε προάστια και περικόλειστες κοινότητες, το κοινωνικό κράτος είτε συρρικνώνεται είτε έχει μείνει στάσιμο εδώ και τριάντα-σαράντα χρόνια και τα συνδικάτα παίζουν περιθωριακό ρόλο στις ζωές των περισσότερων εργαζομένων. Αντιλήψεις της βικτωριανής Αγγλίας όπως ότι η αγορά αυτορυθμίζεται, οι φτωχοί είναι υπεύθυνοι για την φτώχεια τους και οι κοινωνικές παροχές πρέπει να συνοδεύονται από αποτρεπτικούς ελέγχους για να μην ενθαρρύνονται όσοι ζουν από επιδόματα έχουν ξαναγίνει κοινοί τόποι. Αν το Τούνμπε φαντάζει και είναι επίκαιρο σήμερα είναι γιατί από ορισμένες απόψεις έχουμε επιστρέψει στην κατάσταση όπως υπήρχε πριν την δημιουργία του, όχι γιατί πέτυχε, αλλά γιατί οι αποτυχίες του είναι ασήμαντες μπροστά στις αποτυχίες των εργατικών οργανώσεων και κομμάτων των τελευταίων σαράντα πέντε χρόνων. Αναγκαζόμαστε έτσι να πάρουμε τα πράγματα απ' την αρχή.